

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

Иван Попиванов

Между черния цвят, който властвува в поезията на Яворов, изпълнен с трагически дълбини, и белия цвят, който властвува в поезията на Лилиев, изпълнен с крехка чупливост, струи мощната вълна на една борческа литература, израз на борческия характер на нашия народ. Неговата любов към родината е рядко свенлива, но тя подхранва вихрения патос на неговата борба за съществуване и щастливо бъдеще.

Ефрем Каранфилов

Оригинален е творческият лик на литературния критик Ефрем Каранфилов, неговият подход на вдъхновен тълкувател и ценител на литературата. В съвременната ни критика той е един от най-авторитетните автори; погледът му е насочен към съвременността; неговите статии, книги, изследвания привличат вниманието на читателите и вълнуват, обогатяват представите и съзнанието.

Още по времето, когато у нас се ширеха догматизмът и схоластиката, когато пример за критическо изложение беше наборът от клиширани фрази, еднотипно очертаващи външните контури на сложните явления, когато в преобладаващите случаи всяка свежа мисъл и всяко чувство в критическите писания се фризираше и изсушаваше до крайни предели, Ефрем Каранфилов започна да пише по съвършено нов начин — с оглед на личното в темперамента си, с оглед на оригиналната си физиономия на творец и критик. Силно впечатление му прави хубавото в изкуството, то пленява въображението му, то изпъква с първостепенна сила в съзнанието му. Отвращението от пошлото и грозното по-рядко се изявява у него в преки писания, по-често то се очертава косвено чрез отдръпване в сферата на възвишеното и светлото. С анализирането на красотата той сякаш си поставя броня срещу бездушието на отрицателното. Чистите думи и изрази сами непосредствено се раждат в речта му. Дълбоката му *обич към красотата* ги създава. И въпросът не е само в емоционалния израз, не е само в поетичната фраза, която съперничи на белетристичното изложение. Въпросът съвсем не е пък в повърхностното освежаване на слога, в кокетнирането с метафори — нали някои така разбират „есензма“?... В студиите на Ефрем Каранфилов новаторският подход е в самото мисловно отношение, в самите позиции на автора, в облика му, в проникновен интерпретатор. Той вижда образите на героите по нов начин, вни-

мателно анализира психологическите тъкности. Не ни казва неща, познати на всеки, а отваря очите ни за детайли, които сме гледали, но не сме видели. Метафорите, разбира се, не пречат, те също може да се употребяват, стига да не звучат претенциозно и натрапено. В развитието на Каранфилов виждаме, че отначало той вмъкваше повече метафори, а по-късно започна по-пестеливо да си служи с тях, не разточителствува, стреми се към синтезирана изразност, при която акцентът пада преди всичко на мисълта и която се постига с външна съдържаност на фразовите нюанси, с привидно спокойствие и безразличие. Зад текста напират своеобразното чувство на автора. Той не бърза да изрази позицията си, да демонстрира натрапчиво вълнението си, макар че не си служи и с изкуствени средства, за да го прикрие.

Ефрем Каранфилов е издал вече много книги — той е продуктивен автор. Първата му книга излезе през 1955 г. Оттогава до днес почти всяка година той издава по една или дори две книги. И количеството винаги е съчетано с високо качество, с вискателност и прецизност. Най-значителните творби на критика отдавна са познати на читателите ни: „Поезия в прозата“ (1957), „Сенки от миналото“ (1960), „Съвременност и майсторство“ (1961), трилогията „Герои и характеристики“ (1962—1967), „Български поети“ (1965), „Литературно-критически статии“ (1966), „Българи“ (1968—1971), „Съвременност и белетристика“ (1969), „Минало и съвременност“ (1972), „Съвременност и литературни жанрове“ (1973) и др.

Във всички свои статии и студии Ефрем Каранфилов се бори срещу шаблона, застоя и еднообразието. Увлича го устремът напред, движението напред, вечната интензивност на тревожните творчески пориви. Привличат го романтиката на строителството, творческите огнища, пръснати навред в страната ни, свързани с духовната атмосфера на нашата съвременност, която му е така близка — неслучайно в заглавията на някои от неговите книги се среща думата „съвременност“. Критикът е проникнат от патоса на нашето време. Той е свързан с устрема към светло бъдеще на народа. Дори и когато пише за миналото, пак не се откъсва от днешните проблеми, мисленето му е съвременно и интелектуално извисено.

Авторът нарича статиите си *есе*. Това до голяма степен е основателно, тъй като в тях има много белетристични елементи. Но несъмнено означението е все пак условно. Има автори, които твърдят, че Е. Каранфилов е само есеист, а не е литературен критик. Това е неправилно.

В същност във всички книги на Каранфилов подходът е сложен — преплитат се литературнокритическото и есеистичното интерпретиране, в речта има и безспорни белетристични елементи. Неговите тълкувания са колкото остроумни, оригинални и самостоятелни, толкова и свързани повече или по-малко тясно с разглежданите творчески обекти. В статиите си Ефрем Каранфилов анализира ред творби, които дълбоко и продължително са го вълнували, заангажирали с вниманието му с новаторски тенденции, почувствувай ги е като вътрешно сродни. Пред погледа му постоянно изпъкват видения — образи от произведения на големи майстори, наши и чуждестранни; тях той носи в душата си като цял приказан свят, изпълнен с красота и съвършенство, с мелодия и ритъм, с чар и благородство. И този свят е колкото на другите творци, толкова или почти толкова и негов собствен — защото авторът винаги влага и своето творческо отношение, лично виждане, чувствование. Когато пише и за свои съвременници, Каранфилов също така не застава в позата на коментатор, а се стреми да бъде творец наравно с творците. Понякога дори, увлечен, ги изпреварва — поддава се на склонност да посочва в творбите на писатели и мисли, които са по-богати от техните собствени намерения — подобно диригент на хора, който, овладявайки общото вдъхновение, навременно не само ръководи, но и сам влага гласа си за постигане на общата свършена хармония.

Ефрем Каранфилов има и „чисти“ есета — това са преди всичко неговите вдъхновени анализи на социални и етични явления (например книгата „Сенки от миналото“). Както е известно, като литературна жанрова форма есето е своеобразно органическо съчетание между белетристичен подход, философско отношение и психологическо проникновение, без сюжетно изграждане, чрез капризно организирани асоциации, чрез хрумвания, различни аспекти на съждения и чувствавания във връзка с определени обекти, които са повече повод, отколкото предмет на разглеждане. Несъмнено есеистичен подход е напълно възможно да се използва и във връзка с литературно произведение — както и с всички явления от действителността изобщо. Обаче есеистиката по повод литературно произведение не е в истинския смисъл на думата литературна критика, макар че може да бъде пълноценна като творческа дейност, дори да бъде с блестящи завоевания. При есеистиката винаги има повече или по-малко чувствително отдалечаване от обекта. Когато е запазена поне частична близост, се създава известна възможност за критически интерпретации. Литературната критика не е идентична със своеобразната интелектуална игра по повод. Каквито и стилни насоки да се използват в нея, винаги като основен остава оценъчният елемент, паралелното съпредиживяване. И това е характерно за подхода на Каранфилов — той винаги има критерий, винаги осмисля, сложно съпоставя. Критиката е *функция*, тя самостоятелно може да бъде интересна в определени рамки. Наистина критикът винаги говори и за себе си, показва темперамента си, личния си почерк и начин на виждане. Обаче всички тези качества той проявява при по-голяма или по-малка способност да надникне в духовния свят на писателя, който разглежда, да го види със специфичната му същност по своеобразен начин, отговарящ на съкровеното у него.

Ф. Нерико е писал: „Критиката е лесна, изкуството е мъчно.“ Не бих искал да оспорвам подобно пресилено твърдение, което за изненада споделят мнозина. Но смятам за несъмнено едно — има такава критика, в облика на която изпъкват на преден план определени елементи на изкуството. Тя поне не би могла да бъде смятана за лесна. . . Именно от подобен тип е критическата дейност на Ефрем Каранфилов. Тук, разбира се, самостоятелността на творческата инвенция все пак е относителна, защото богатството и силата на критиката се проявяват само в съотношение с други ценности, в „стълкновение“ с мисловно-емоционалния свят на другите творци.

Подходът на Каранфилов в литературната критика е най-уместно да бъде определен като *емоционално-експресивен*. В него винаги — дори и когато елементите на изкуство преобладават — има поне известна научна основа, винаги има и обективен елемент, стабилност на творческите постановки. Не е възможно да се извърши оценъчно-анализаторска работа без богата теоретическа ерудиция (а такава ерудиция — пълноценна и зряла — Ефрем Каранфилов безспорно притежава), без върно разбирање за същността на художествената литература. Нужни са и богати знания за литературата на миналото, боравене с безброй много факти и явления. Това обаче не значи, че критикът винаги трябва да изрежда фактите или пък да си служи с мъдри и остроумни цитати, да посочва малко известни имена. . . Критикът систематизира и квалифицира ред литературни процеси и явления в своята предварителна подготвителна работа, поне в съзнанието си. Той винаги ги има пред вид в тяхното сложно взаимоотношение. Често излиза от тях, както и от светогледно-интелектуално зрителна позиция, която му дава възможност да следва една линия на творческо поведение, да отстоява своите принципи. Друг е въпросът, че в конкретните си анализи мнозина критици не развиват подробно логическите си съображения, а акцентуват върху емоционалните изяви, подбудени от конкретното произведение, стремят се да вложат повече въображение при възприемането, като се домогват до допълнителното

внушение, до намеците и полутоновете на авторовите концепции. С повече чувств, с повече експресивност, с по-разнообразни способности, често аналогични на белетристичните способности (но никога идентични!) те се стремят да се домогват до същността на художествените образи, да обхванат индивидуалното, характерно за твореца. Разчитат много на вкуса си, на непосредствения усет при конкретното анализиране: това обаче не означава, че усетът винаги ги ръководи като абсолютен господар над техните способности и методи. Също така те спират вниманието си на образи, които им харесват, допадат им, приятни им са. Те биха могли и да обяснят аргументирано и подробно кое им харесва, но предпочитат да отбягнат сложното поставяне на принципи и съждения било за художественото майсторство, било за социалната първооснова на творбата, за да бъдат интересни за читателите и за да въздействуват по-ярко. Не ги интересува много-много всичко, което свързва творбата или писателя с другите явления на изкуството, културата или обществото, изразено като постановка, логическа формулировка. Тази липса те компенсират с верни изказвания, мисли и наблюдения за специфичните отлики на творбата като автономна даденост или като корелативна величина.

Този подход в критиката е много стар. Той винаги се е развивал наред с противоположния и двата подхода никога не са си пречели, винаги са били необходими за пълноценното разглеждане на литературата и изкуството. Лоши са крайностите: лошо е, когато *проблемно-аналитичното* се е превръщало в абстрактно или шаблонно-сухо изложение на догми, които нямат почти нищо общо с художествената практика; лошо е също така, когато емоционално-експресивното се е трансформирало в конгломерат от субективистични приумици или маниерни интерпретации, когато наивното вмъкване на пресилени метафори се е считало — както и до наши дни понякога се счита — за богатство на стила и чувствуването.

Но у Ефрем Каранфилов подобни крайности не се наблюдават — той никога не се е увличал в маниерност или претенциозна игра. Подходът му на критик е стабилно-уравновесен, целесъобразен, жизнен.

Проблемите, които критикът много обича и с които се занимава, са трудни за разглеждане: интересува го героичното, интересува го душевността на строителите, романтиката и мечтателността, поривите на труда, патриотизмът и изпълнението на дълга. Малко ли е писано по тези неща, какво би могло да се каже още, няма ли опасност да се стигне до шаблон? Някои проблеми са на една само крачка сякаш от схематизма и опростителството, от стереотипните писания дотолкова, че понякога ни се струват неразделни от тях. Струва ни се, че започне ли някой да говори за героизма, непременно ще изпадне във фалшив тон, в пресилена патетичност, или пък в полезно, но бездушно нравоучителство, ще заеме позата на оратор и ще реди мъртви слова, с много напереност и преднамереност. Нищо подобно няма у Каранфилов. Навсякъде, където говори по тези проблеми, той предава впечатления от литературни творби — свежо и темпераментно, — изразява свои мисли по повод на наблюдения от живота и изкуството. Въднуват го въпросите на човешката красота, на етичното и хуманното. И той ги разглежда не само от естетическо, но и от психологическо-философско гледище. Не мъдрува отвлечено — пише пластично, свежо, поетично. Същевременно анализира проблема със съдържателността на изследователя, с увлечението на твореца.

Ето например проблема за героичното. Той съвсем не е така ясен и лесен. Тази естетическа категория няма един единен облик. Безбройни са отсенките на героичните проявления в живота, още по-голямо е разнообразието в литературата. Има различни типове героично. В някои от тях е много категорична и близка

връзката с прекрасното и възвишеното. В други наблюдаваме сближаване и дори преплитане с други естетически категории, дори и с антиподни.

Ефрем Каранфилов показва интересни и богати аспекти на героичното във връзка с образни превъплъщения в художествената литература. Той проявява траен афинитет към тази естетическа категория, свързва я с други естетически категории, анализира проявленията на подвига, намиращи най-пълнен израз в мълчаливото служене на дълга и красотата. Чрез анализите на Балзак, Толстой, Куприн, Егзюпери, Шолохов, Страшимиров, Йовков, Вежинов и други писатели, както и на мемоарни творби за партизанското движение са показани не само различни много сложни и характерни явления, представящи героичното, но и естетически търсения, виждания и оценки. Каранфилов има определено разбиране за връзката на героичното със социалното и етичното. В книгата „Раждаме на подвига“ (1966) той пише:

„Трябва по-дълбоко да се надникне, за да се види как умело са преплетени социалните с моралните и моралните с психологическите проблеми.

Трагично е, когато героичното се превръща в смешно. Когато хитреците заместват героите. И когато хитреците се надсмиват над онова, което се нарича подвиг, саможертва, безкористност. Винаги е трагично, когато обществото на забогатели дюкянджии замества всички човешки добродетели с едно качество — способността да се печелят пари. Трагично е, когато старите революционни добродетели като чест, вяност, нравствена устойчивост умират безславно.“

В съотношението между героично и трагично авторът набелязва и други важни аспекти. Проникновени са и мислите му за връзката между героично и творческо начало в съвременността.

Нерядко примерите от литературата, на които спира вниманието си Каранфилов, на пръв поглед са случайно подбрани; какво общо наистина може да има например между образите в „Моцарт и Салери“ на Пушкин и „Червените дяволи и техният командир“ от Ханс Кристерн, разглеждани в една и съща книга („Творци“), макар и в различни статии. Задача на автора е обаче да осветли от различни аспекти проблема за творческата същност. Като прочетем всички статии на книгата, виждаме една здрава смислова първооснова, жизнена концепция, която обединява и насочва към сърцевината на проблема. Ефрем Каранфилов пише за поетичното творчество като *поет-мислител*, той обагря фактите с *патоса и вдъхновението си*, с темперамента на личността си, при това без да снижава едно мисловно равнище, което е високо.

В много книги на автора интересът му е насочен главно към творческото раждане, творческото присъствие и разкриване. Дори когато говори за мечтатели, революционери и героични подвизи, за патриотични дела, в същност Каранфилов има пред вид преди всичко творческото горене, истинското изявяване на личността в устремността ѝ да създава, да се самонаблюдава, да се усъвършенства, да се утвърди в самосъзнанието си чрез благоден повик за благото на хората. Като показва различни превъплъщения на съзидателния акт, авторът разкрива и творческото начало у себе си. Възхищава се, от смелите, силните, вдъхновените. За него истинските творци са личности с огромна вътрешна енергия, изявена в крупни дела, в размах, в търсене на простор, в широко разперване на крила за могъщ полет. „Там, където смелата и дръзка творческа мечта вехне, там желанията са безкрили“ — казва той. Противопоказни на творческата сила са страхът, желанието да се живее спокойно и без смущения, без тревоги, без вълнения, без великите тръпки на живота. Само дръзновената мечта проправя пътя на творчеството, само героичното горене, смелостта, подвигът водят до творчески завоевания. Неведнъж развива Каранфилов тази мисъл — той я отстоява в анализа си, когато говори и за „Спасителят в ръжта“ на Селинджър, и за трагедията на Стефан Цвайг.

Неговата обич се чувства и в омразата му. Ако има нещо, което особено да презира критикът, това е *схоластичният дух*, строгата размереност, хербарият на шаблона, който неизменно категоризира явленията, лепва им постоянни етикети и повече не се интересува от същността им, от нюансите им, от измененията им. Изпъква диалектическият му поглед за явленията, способността му верно да различа истинското от фалшивото, научното от псевдонаучното, творческото от епигонското. Критикувайки догматизма, той знае, че формите на проявленията му не са така откровени и прости, както понякога се мисли, че са сложни превъплъщенията му и че към него също е нужен сложен подход, за да бъдат обяснени безбройните му варианти. Догматизмът, казва ни авторът, ловко се прикрива „зад щитовете на една упорита или лукава, вкостеняла или разтеглива, но винаги войнствуваща псевдонаучност“, той пречи да се почувствуват „мъките на творческата щедрост“. Хубаво е казано! Този синтезиран израз обхваща сложните пътища на един мъчен и трудно обясним процес. За следовниците на догматизма всичко е ясно, всичко е просто и нагледно — техните схващания са особено неподходящи за изкуството, където няма място за унифициране. Като анализира образите в „Моцарт и Салиери“ от Пушкин, Каранфилов изхожда от два основни аспекта — той загребва от богатствата на творбата, от нейните образи и внушения, които тълкува във връзка със собствения си индивидуален облик; от друга страна, той постоянно има пред вид и съвременната ни литература и изкуство, прави съпоставки и внушения във връзка със съвременни културни прояви, без натрапване. Критикът не проявява догматично отношение дори и в преценката си за догматизма, каквато грешка често допускат други тълкуватели. Зад мантията на солидността и непоклатимата увереност често се открива войнствуваща позиция срещу творческото начало, срещу волността и силата на прогресивния дух. Но не бива да се мисли, че догматиците са неизменно сковани и строги — често те външно лековато, като фокусници оперират със своите еднотипни формули така, че създават впечатление за богатство на способите и за дълбочина на мисленето. Обратно, истинските самородни таланти често са противоречиви, изменчиви към по-чистото и хубавото и затова повече са изложени на удари, има много доводи срещу тяхната лабилност. Искрените търсения догматиците обявяват за изобличителни несъвършенства, предимството им е в категоричната неизменност и в готовите формулировки. А именно това е най-антитворческото, предимството е илюзорно.

Явно е, че когато говори за миналия век, за облика на Салиери от малката трагедия на Пушкин, Каранфилов прицелва и съвременния догматизъм. Докато при анализа първостепенното внимание е насочено към конкретно произведение, при обобщенията, при изводите то се обръща към нашето време. Каранфилов търси сходство между явленията от различни епохи и наблюдава на него, макар че не му е чуждо и разбирането за конкретните различия. Акцентът при естетическата оценка пада върху трайното в изкуството, което е близко на всяко време. В епохи, които имат общи белези, се създават и характери, които си приличат в много отношения. Дали когато говори против администраторите, които се блазнят от малката житейска амбиция, и цитира мисълта на Лабрюйер, критикът няма пред вид и съвременни ситуации? Това в случая, разбира се, не е важно, не е от значение един или друг частен пример, а характерно е общото съждение, показващо позицията на критика. Истинските творци винаги се вдъхновяват от големи задачи, те чувствуват историческо предназначение в делата си, които стоят много по-високо от предходните титли и награди, от стълбиците на администраторската йерархия, отбягвани така упорито от обекта на неговото тълкуване — Еразъм Ротердамски. Като възвеличава гордата независимост на творческия дух, Каранфилов вижда и другата опасност: сдрушана е самотата, изолацията. Тя убива талантите, пречи им да се възвземат — те са нищо във от ко-

лектива. Интелектуалната префиненост, позицията на ироничното изчакване, абстрактният хуманизъм, безсилието на отделната личност неизбежно водят до трагедия, намаляват творческата сила, ценността на активното начало, което постепенно угасва под ударите на реакцията и демоничните сили в обществото. Това личи от участта на Стефан Цвайг и на други интелектуалци. . .

* * *

В много статии и книги на критика дълбоко е изразен неговият патриотичен патос. Ефрем Каранфилов се интересува не само от литературните творби, но и от тяхната жизнена основа. Той е писал много есета за войника, за неговото съзнание и чувство за дълг, за отразяването на специфичната му душевност в художествената литература. Най-определено патриотичните пориви на автора намират израз в трилогията „Българи“, където с пиетет и истинско вдъхновение се говори за видни обществени дейци и родолюбци, за писатели и хора на изкуството, отдадени в служба на народа, интерпретират се съществени моменти от историческото развитие на родината ни. Тук критикът е не само критик, не само есеист, но и художник, който дава израз на съкровениите си преживявания и мисли, на личното си чувство и оценяване. Той ни разкрива своето виждане за големи вдъхновени творци и общественици като Паясий, Раковски, Левски, Гоце Делчев, Гео Милев, Хр. Ясенов и др. Ярко и богато е представен Г. Димитров, с проникновено анализиране на борческата му непримиримост през време на Лайпцигския процес.

С ярък патриотичен облик е и друга значителна творческа проява на критика — книгата „Най-българското време“ (1976).

В заключителните думи към нея Ефрем Каранфилов разкрива подбудите, които са го движили и са направлявали мислите му в процеса на това негово творческо дело. „В чувствата за национална традиция влиза и съзнанието, че принадлежим към една славна литература“ — пише той. И това не е обикновена суперлативна декларация — то е казано и показано в цялата книга на есеиста и критика, свързано е с неговото патриотично съзнание, с дълбоката му обич към народа и родината. „И днес всеки българин носи частица от пламъка на Захари Стоянов. Той живее в нас, макар че не винаги и не всеки съзнава това.“ Една голяма книга от нашето литературно и историческо развитие, каквато е „Записки по българските въстания“ на Захари Стоянов, подтиква към сложни размисли — за историческата съдба на народа, за неговото величие и вдъхновение, тя „вдъхва вяра в неговото щастливо бъдеще“ . . .

Насочването на Ефрем Каранфилов към тази велика творба на литературата ни не е никак случайно. Той продължително време — може би цял живот — я е носел в душата си; идеите, изразени от него, са плод на зрели обобщения върху наблюдения и пориви, които са пронизвали съзнанието му в един голям период от време. След внушителната и ярка поредица „Българи“ съсредоточаването на вниманието към знаменитата творба на Захари Стоянов е твърде симптоматично: при анализа на тази творба се разработват конкретно ред проблеми, влизащи в обхвата на трите тома от „Българи“; тук детайлно се доразвиват някои мисли и идеи, които по-бегло са набелязани вече в частичните характеристики на Бенковски и Волов, в облика на други велики патриоти, отдали всичко свое пред знамето на родината.

„Принадлежим към една славна литература“ — колко верни са тези думи! Те предизвикват чувство на национална гордост — реална и законна, — но не предизвикват ли те и огорчение: знаем ли достатъчно великите ценности на народа ни, къде са монографичните изследвания за големите книги, за големите ни писатели? За съжаление все още на пръсти се броят. . .

Във всеки ред на книгата, която е написал Ефрем Каранфилов, се чувства любов към делото, разглеждано от него, и разбиране за *голямата отговорност* да се пише за подобно дело. Авторът е вложил всичко най-хубаво от своите творчески сили и ние го виждаме в неговата най-хубава светлина, изцяло на висотата на задачата, която си е поставил. Той е проучил всестранно „Записките“, слял се е с духовния поглед на техния създател, постарал се е да вникне богато в неговата душевност. Подходът е монографичен, макар че не е научноизследователски в строгия смисъл на думата. И тук Каранфилов си служи със сложните и ярки възможности на есеистиката — тя му дава възможност да пише раздвигено и емоционално, да наблюдава и да съпребивава, да проучва и да осмисля едновременно. Авторът влага много от себе си, от собствените си пориви и чувства, така както и Захари Стоянов е вложил много от богатата си натура в мемоарните си творби, доизмислил и доосмислил е някои факти, за да остане поверен на историческата и жизнената правда, отколкото би бил, ако буквално предадеше сухите факти. Каранфилов убедително разкрива качествата на есеист и у Захари Стоянов и това още по-определено показва вътрешния афинитет, съответствието между писател и тълкувател. Получава се едно твърде интересно и *многостранно есеистично интерпретиране на есеистика*. . . Същевременно у Ефрем Каранфилов няма и сянка от псевдоартистична разпиляност и неорганизираност — вътрешна логика и последователност споява отделните части на книгата, всяка от които носи един голям проблем и много други — по-малки. Изследвани са всички факти, всичко писано за Захари Стоянов, всичко от неговото време преди и след Освобождението. С усет и подбор са вмъкнати само такива елементи от тези проучвания, които са във връзка с поставената задача на книгата „Най-българското време“.

Ефрем Каранфилов се стреми многогранно да види облика на Захари Стоянов не само като есеист, но и като мемоарист, като публицист, като политически мислещ личност, като индивидуален характер. Привлича го странното, особеното, парадоксалното в живота и проявленията на този забележителен общественик и деец. Но той не остава при екзотичния елемент, навлиза в сърцевината на проблемите и се интересува преди всичко от народопсихологията, от това, което е израз на народностни черти и проявления. „В този човек просветват черти от българския национален гений“ — пише Каранфилов. И след това: „Това е чувствена фигура, кондензация на огромна жизнена и духовна енергия, един истински български юнак, нов Хайдут Сидер, заменил кривака с перото, жаден за битки и победи, винаги жизнен и винаги неукротим. . .“

В тази характеристика няма пресилен идеализация, тъй като авторът на книгата „Най-българското време“ умело свързва отделната личност с епохата и другите велики личности на Възраждането, характеризира времето, когато са създадени „Записките“, за да вникне в подтиците и търсенията на техния автор. Каранфилов отделя най-значително внимание на героите, които са герои колкото на епохата, толкова и на Захари Стоянов, показал своята обич и ненавист, съпричастието си към всяко дело, движение на чувствата, на човешките съдби. С умение Каранфилов показва как Захари Стоянов рисува своите герои, какви детайли вижда в техните действия, как пред духовния му поглед непрекъснато грее светлината на народния живот, на народа — главен герой на „Записките“, двигател на събитията, според разбиранията на самия писател-мемоарист. „От народа черпят сили всички герои на „Записките“. От народа черпи своите сили и авторът на „Записките“ — това е изводът, който прави критикът и тълкувателът и ние не може да не се съгласим с преценките му. Тук отново виждаме много елементи, които насочват към народопсихологията, към хуманното и етичното в народностното ни развитие, към неповторимостта на човешката същност, намерила израз например в облика на Иван Арабаджията, „спокоен и мъдър“, за когото няма по-висша истина от народната.

Обгледал различните оценки, които са правени на „Записките“ и на Захари Стоянов, Каранфилов има възможност да им даде тълкувание от гледище на нашето време, от висотата на съвременните изисквания и категоризации. Той разглежда много критични изказвания за Захари Стоянов, днес често смайващи с ограничеността и късогледството си. Целта му обаче не е само да ги отрече в полемичен план, а да си обясни техните подбуди, да потърси основанията им, за да види по-сложно и богато „Записките“ и автора им, без едностранчиво характеризиране. Така той съумява задълбочено и ярко да ни поднесе особеностите на писателското майсторство, проявено блестящо в „Записки по българските въстания“. Той го търси и открива в умениято да се разкрие спецификата на епохата и нейната атмосфера, да се очертаят с малко шрихи характерите на героите, в забележителното използване на езика и стила в неговите разнообразни форми и отсенки, в яркото обрисване на природни картини, в естетическото своеобразие на преливащите се емоционални състояния, в хумора и сатиричното интерпретиране, в голямото майсторство да се смееш на самия себе си. . . „Никой в нашата литература — пише Е. Каранфилов — не се е смял така искрено, непосредствено, с пълно гърло, и то над себе си, както Захари Стоянов. . .“

Ефрем Каранфилов завършва книгата си с нещо лично, нещо, което звучи като лирическо отстъпление: говори, че винаги е тъжно, когато нещо се привършва, когато човек се разделя с автор, който дълго е носил в съзнанието си. Критикът несъмнено е искрен и аз му вярвам, че е изпитвал подобни настроения. Но не му вярвам, че се разделя с този автор, с тази проблематика, с поривите за други подобни книги и автори, които са го вълнували и ще го вълнуват. Мисля, че той ще продължи, ще напише и други подобни ярки и вдъхновени творби за големи творци на литературата ни, за личности, чиито измерения остават внушителни и монументални в историята ни, в съдбата на българския народ.

* * *

Когато разглежда нашата литература, Ефрем Каранфилов често спира вниманието си на творби и образи, които малко са привличали вниманието на изследвачите. В анализите му в една или друга степен винаги има откритие. Авторът надниква в света на творците и вижда техните черти, проектирани в образите на героите. Велико творческо начало, висш хуманизъм, антииндивидуалистично безкористно служене на изкуството той открива в сложния облик на Пиетро от разказа „Паладини“ на Георги Стаматов. Творческата личност непрекъснато се самораздава на другите. Творецът има неповторима нравствена чистота, която осигурява непресъхваща младост на преживяванията. Той обича изкуството повече от себе си. Жертвува се за него.

Неизбродими са пътищата на творчеството. Каранфилов ги търси и в живота, за него творец е всеки човек, който влага душата си в своето дело, дарява хората със своите мечти и импулси, откъснати от собствената му личност. Творци са и строителите, които с обич и вдъхновение градят новото в живота, мечтатели са, поети са.

Сега, когато се спираме на някои страни от делото на Ефрем Каранфилов, ние виждаме, че тези констатации за облика на творческото начало се отнасят и за самия него. Вече много години наред той неотстъпно служи на другите, с перото си воюва за идеалите и принципите на нашето време, за тържеството на съвременния хуманизъм и за възвишена етичност. Той винаги е чувствувал като свое делото на строителите в социалистическото общество, слял е съдбата си с техните пориви и мечти. Убедени сме, че той и занапред ще ни радва с вдъхновението на перото си, че сега в зрелите си години ще създаде нови ярки творби за нашата епоха, за героичното в нея, за родолюбието и неповторимостта на творческия патос.